



Foto: Anda van Riet

Taalcanon: wetenschap voor beginners

WIE IETS VAN TAAL WEET, SNAPT MEER VAN TALEN

Nog voor ze naar school gaan, kunnen de meeste scholieren hun zegje doen in twee talen (dialecten meegerekend). Eenmaal op school leren ze er nog één, twee of meer bij. Maar vreemd genoeg doen we in het onderwijs vaak alsof al die talen losstaan van elkaar. Een pas verschenen boek annex website, *De taalcanon*, wil daarom meer inzicht geven in wat er allemaal bekend is over taal in het algemeen. Aan leerlingen, maar eerlijk gezegd ook aan leraren.

GASTON DORREN

Het is wat boud gezegd, maar zeker niet onwaar: taalkundigen zijn een gefrustreerde beroepsgroep. Hun vak wordt al zo'n 2.500 jaar succesvol beoefend, net als de wiskunde. Het heeft sinds eind achttiende eeuw grote doorbraken beleefd, net als de scheikunde. Het raakt direct aan ons persoonlijk leven, net als de biologie. En toch is taalkunde in Nederland geen schoolvak. Met als gevolg dat de meeste Nederlanders, hoewel ze van alles vinden van taal, er weinig over weten – en dat is aan hun

meningen vaak duidelijk te merken. Kortom: de frustratie van taalkundigen is alleszins begrijpelijk.

Een béétje vooruitgang hebben ze wel geboekt, want sinds 2007 is hun discipline een facultatief onderdeel van Nederlands op havo en vwo. Methodes zijn er ook, althans voor het vwo, zoals *Taalkunde voor de tweede fase*. 'Maar die sluiten niet zo goed aan bij wat leerlingen in de onderbouw hebben geleerd', zegt Peter-Arno Coppen, taalkundige en hoogleraar Vakdidactiek en Schoolvakontwikkeling aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. 'De auteurs hebben overschat wat leerlingen

in de onderbouw aan grammaticale kennis opdoen. Een ander boek dat bruikbaar zou kunnen zijn, is *Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom*, maar voor het onderwijs vind ik dat persoonlijk ook niet zo geslaagd: te moeilijk en te weinig humor.'

Lichtvoetig

Maar er gloort hoop: sinds november is de taalcanon beschikbaar, een verzameling van vijftig korte, geïllustreerde teksten, die samen zo'n beetje de hele taalwetenschap bestrijken. Het ligt als boek in de winkel, maar

de complete inhoud is ook op <www.taalcanon.nl> te lezen. 'Het is een serieuze poging om de taalkunde aantrekkelijk te presenteren', oordeelt Coppen. 'Het niveau is constant, en begrijpelijk voor de bovenbouw havo en vwo.' Hij schreef zelf het hoofdstuk 'Wat is de zin van schoolgrammatica?' en al zegt hij het er niet bij, feit is dat hij met een daarop gebaseerde lezing de tweeduizend bezoekers van een *Onze Taal*-congres uitbundig aan het lachen wist te krijgen. Niet alle hoofdstukken zullen net zo doorwrocht en lichtvoetig tegelijk zijn, maar de hoofdstuktitels zijn veelbelovend genoeg: 'Kan de taal-

‘Bij de leerlingen moet je een zekere aversie overwinnen: ze denken dat taalkunde over grammatica en spelling gaat, en daar houden ze niet van’

kunde misdaden oplossen?’ bijvoorbeeld, ‘Kun je alles zeggen in gebarentaal?’ en ‘Hoe sprak de oermens?’.

Maar waarom moet het eigenlijk allemaal zo lekker en luchtig? Dat hoeft bij andere onderdelen van Nederlands en bij vakken als wiskunde toch ook niet? ‘Voor de meeste vakken en onderdelen staat gewoon in de eindtermen wat leerlingen moeten weten en kunnen’, zegt Coppen. ‘Maar bij een niet-verplicht onderdeel als dit moet je zowel leraren als leerlingen enthousiasmeren. Ze moeten de gein ervan inzien. Bij de leerlingen moet je ook nog een zekere aversie overwinnen: ze denken dat taalkunde over grammatica en spelling gaat, en daar houden ze niet van. Trouwens, ook bij de leraren is de affiniteit met taalkunde beperkt. Taaldocenten met een academische opleiding hebben veelal geen taalkunde gestudeerd, maar zich toegelegd op letterkunde. Met onderdelen als vergelijkende taalkunde, psycholinguïstiek of syntaxis zijn ze nauwelijks vertrouwd. Voor hbo-opgeleide docenten geldt dat nog sterker. Een latente belangstelling voor taalkunde is er volgens mij wel, maar de basiskennis ontbreekt.’

Verwondering

Die latente belangstelling moet dus nog, als het ware, wakker gekust worden. En daartoe ‘moet je zo goed mogelijk kijken wat de doelgroep wil’, zegt Coppen. ‘Canons en soortgelijke initiatieven zijn vaak ingestoken vanuit de wetenschappelijke wereld: hoe krijgen we onze kennis in de klas? Het risico is in zo’n geval dat de doelgroep juist de hakken in het zand zet.’

Maar de doelgroep ‘onderwijs’ is ook bij de totstandkoming van de taalcanon betrokken, stelt Astrid Wijnands gerust. Zij is docent aan de lerarenopleiding van de Hogeschool Utrecht (HU), voormalig vwo-lerares Nederlands en lid van de taalcanon-commissie. ‘De vragen in de canon komen juist uit het onderwijs. We hebben honderden taalkundige vragen verzameld bij leraren aan middelbare scholen en bij studenten van

DE TAALCANON IN HET KORT

Bestaat uit: vijftig teksten van zo’n duizend woorden over taalkunde, beschikbaar als website (<www.taalcanon.nl>) en als boek (*Alles wat je altijd al had willen weten over taal: De taalcanon*, onder redactie van Mathilde Jansen en Marianne Boogaard, Meulenhoff, € 25).

Initiatief van: Nederlandse Vereniging voor Toegepaste Taalwetenschap (Anéla), Algemene Vereniging voor Taalwetenschap (AVT) en Landelijke Onderzoeksschool Taalwetenschap (LOT).

Geschreven door: 53 taalwetenschappers, de meesten ervaren in het schrijven voor een breed publiek.

Naar voorbeeld van: de bètacanon (2007) en de gammacanon (2010), die weer een reactie waren op de (historische) canon van Nederland (2006).

Doelgroep: alle Nederlandstaligen (die teksten op dit niveau aankunnen). In het onderwijs: bovenbouw havo en vwo. Met name geschikt voor de Nederlandse les; ook relevant voor vreemde talen, modern en klassiek.

WAAROM OOK WEER TAALKUNDE?

De taalkunde probeert zich al vele jaren een vaste plaats te verwerven in het onderwijs. In 1996 sprak staatssecretaris Netelenbos (u weet nog wel) tegen alle adviezen in haar njet uit. NRC-medewerkster en taalkundige Liesbeth Koenen zette kort daarop in zeven argumenten uiteen waarom een *da* meer op zijn plaats zou zijn.

1. *Zelfvertrouwen*. Taalkunde laat leerlingen zien hoe verschrikkelijk veel ze onbewust al weten over de taal (of talen) die ze spreken.
2. *Vreemde talen*. Talen zijn variaties op een thema, alleen vallen de verschillen meer op dan de overeenkomsten. Taalkunde onthult de overeenkomsten.
3. *Wiskundig inzicht*. Taalkunde kan op een toegankelijke manier inzicht geven in abstracte zaken als hiërarchieën en recursie.
4. *Andere vakken*. Taalkunde heeft nog meer raakvlakken, want taal heeft onder andere ook historische, biologische en sociale aspecten.
5. *Taalproblemen*. Taalkunde kan begrip opwekken voor de afasie van opa, de dyslexie van een klasgenoot en voor de afwijkende talen van dialectsprekers, migranten en doven.
6. *Spannende verhalen*. Een didactisch argument: over taalkunde valt in de les boeiend te vertellen, net als over geschiedenis.
7. *Borreltafelvoer*. Niet het sterkste argument, maar vooruit: taalkundige kennis kan heel wat clichés ontcrachten en vervangen door informatie die behalve verrassend ook nog eens wáár is.

lerarenopleidingen. Die vragen hebben we geclusterd tot vijftig thema’s. En steeds als we een auteur aanzochten om over zo’n thema een stuk te schrijven, hebben we hem of haar de vragen gegeven die we verzameld hadden. De auteurs wisten dus heel goed welke verwondering en nieuwsgierigheid er leeft onder niet-deskundigen.’

Wielerjargon

Wel deelt Wijnands de opvatting van Coppen dat de taalkundige belangstelling van leerlingen en leraren slechts latent is. Dat is precies wat zij als HU-docent ervaart, en hetzelfde geldt voor medecommissielid Petra Poelmans, die aan de lerarenopleiding van Fontys Hogeschool in Tilburg doceert. Wijnands: ‘Aan het begin van de module taalkunde, in het derde jaar, leggen we studenten wel eens de stelling voor: liever taalkunde dan letterkunde. Daar zegt dan helemaal niemand ja op. Maar naarmate de module vordert, verandert dat.’ Poelmans: ‘Ze ontdekken dat allerlei dingen die ze leuk en interessant vinden, óók onder taalkunde vallen. Dialecten, man-vrouwverschillen in communicatie, dyslexie en afasie, forensische taalkunde, dat hoort er natuurlijk allemaal bij. Laatst vertelde een oud-student me dat een leerling van hem een profielwerkstuk had geschreven over wielerjargon. Mooi toch?’

Wijnands: ‘De taalcanon beoogt ook dat effect: aan een breed publiek laten zien hoe divers taalkunde is. En dat taalkunde in allerlei vormen “op straat ligt”. Soms bijna letterlijk: als ik het straatnaambordje *Zuilensering* zie, lees ik nu al jarenlang altijd *Zuilen-sering*. Hoe komt dat? Het stuk van Geert Booij in de canon gaat zelfs over een woord dat hij op straat tegenkwam, namelijk *asbest-decontaminatiewagen*. Hij gebruikt dat om op een speelse manier te introduceren wat morfologie is.’

Poelmans: ‘De canon laat ook het betrekkelijke van taalnormen zien. Veel studenten willen “het Nederlands

‘Dialecten, man-vrouwverschillen in communicatie, dyslexie en afasie, forensische taalkunde, dat hoort er allemaal bij’

‘Waarom zou je niet in de eindtermen een formulering opnemen als “De leerlingen moeten een basaal idee hebben van de taalwetenschap”?’

beschermen”. Ik heb dat zelf ook wel een beetje, hoor, maar ik vind het belangrijk dat mensen snappen dat taal altijd verandert, en dat dat geen verloedering is, zoals zo vaak geroepen wordt.’

Will Smith

Om latente belangstelling voor taalkunde om te zetten in actief lesgeven over taalkunde zullen een boek en een website niet volstaan, al zijn die volgens de betrokkenen nog zo aantrekkelijk en goed afgestemd op het onderwijs. ‘Ik denk dat de meeste talenleraren de canon echt leuk zullen vinden’, zegt Poelmans, om er realistisch aan toe te voegen: ‘Maar we beseffen dat tijdgebrek een groot obstakel is.’ Hoe kan de canon – hoewel mede gericht op een breed publiek – dan toch op zo veel mogelijk scholen onderdeel van het programma worden?

‘De zekerste manier zou zijn om taalkunde in de eindtermen op te nemen’, antwoordt Coppen; een suggestie waar Wijnands en Poelmans instemmen, maar ook een beetje lacherig op reageren – alsof hij voorstelt om er een Hollywoodverfilming van te maken met Will Smith in de hoofdrol. ‘Waarom zou je niet een formulering opnemen als “De leerlingen moeten een basaal idee hebben van de taalwetenschap”,’ vervolgt hij, ‘net zoals ze ook iets van literatuurgeschiedenis moeten weten?’

Andere suggesties om de canon in de klas te krijgen? Dat Wijnands en Poelmans hem in hun eigen onderwijs gaan gebruiken spreekt vanzelf, dus onder de HU- en Fontys-studenten die over enkele jaren voor de klas staan, zullen zich de nodige pleitbezorgers bevinden. Verder hopen en verwachten ze dat ook pabostudenten en ouders van leerlingen de taalcanon zullen lezen. Daarnaast kunnen teksten uit de canon ook op andere manieren geïntegreerd worden in het taalonderwijs, oppert Wijnands. ‘Ze zijn heel goed bruikbaar voor gedocumenteerd schrijven en voor profielwerkstukken. Verder kunnen docenten de hoofdstukken gebruiken als

oefenteksten. Waarom moeten die altijd zo maatschappelijk zijn, over de uitbreiding van Schiphol of over de doodstraf? Bij Frans gaan ze vaak over aspecten van de Franse cultuur, dus waarom zouden ze bij Nederlands niet over taalkunde kunnen gaan?’

Vreemde talen

Coppen blijft de lat wat hoger leggen: ‘Op de website zouden niet alleen teksten moeten staan, maar ook knoppen die doorleiden naar didactische werkvormen, met vragen en opdrachten. Je kunt met een paar hoofdstukken beginnen en het dan geleidelijk uitbouwen. Zo maak je voor al die drukke leraren Nederlands de drempel lager om het op te pakken. En ik zou de interactiviteit van de site zo inrichten dat leraren die zelf iets ontwikkeld hebben, dat makkelijk met hun vakgenoten kunnen delen. Je kunt ook een oproep plaatsen: wie helpt mee die werkvormen te ontwikkelen? Zodat je docentenontwikkelteams krijgt.’

Al zijn de leraren Nederlands binnen het onderwijs de primaire doelgroep, ook voor hun collega’s van de andere (klassieke en levende) talen is de taalcanon zowel interessant leesvoer als bruikbaar in de les. ‘Het hoofdstuk over ontleningen kun je toepassen op elke taal’, merkt Poelmans op. ‘Je kunt gaan kijken welke Franse woorden uit vreemde talen afkomstig zijn, of welke Nederlandse woorden er in het Engels voorkomen.’ Docenten vreemde talen hebben er tenslotte ook belang bij dat de canonieke kennis bij zo veel mogelijk leerlingen bekend is’, vindt Coppen. ‘Het is moeilijk hard te maken dat taalkundige kennis het leren van vreemde talen versnelt,’ zegt hij, ‘maar weten hoe taal in algemene zin in elkaar zit, geeft een ander perspectief op hoe een bepaalde taal in elkaar zit. Dat geldt trouwens niet alleen voor leerlingen, maar ook voor leraren. Als je Duits, Engels of Frans geeft, moet je niet doen alsof er geen andere talen bestaan, vind ik.’ ■

Een nieuw Algemeen Letterkundig Lexicon

Eind vorig jaar werd het gloednieuwe Algemeen Letterkundig Lexicon online gebracht: <www.dbnl.org/tekst/dela012algeo1_01>. Het biedt beknopte definities van termen in verband met de letterkunde en haar studie, in de meest brede zin van het woord. Dit omvat heel wat deelgebieden: de klassieke retorica en metriek; de moderne, meer linguïstisch geïnspireerde stilistiek; de hedendaagse literatuurtheorie met zijn vele rivaliserende methodologieën en zijn arsenaal neologismen; de stromingen, periodes en genres beschreven door de vergelijkende en historische literatuurstudie; de ‘populaire’ vormen van literatuur die mondeling, via de massamedia of in digitale omgevingen circuleren; de wereld van drama en theater, de versleer en de verteltheorie; de teksteditie, codicologie, boekwetenschap en andere hulpwetenschappen en zusterdisciplines; ook aan een aantal raakvlakken met andere kunstvormen zoals de muziek probeert het lexicon aandacht te besteden.

Het lexicon verklaart moeilijke concepten uit de academische literatuurwetenschap maar ook schijnbaar eenvoudige termen als *gedicht*, *roman* of *rijm*. Het vermeldt meer dan 4.000 termen, bevat 3.000 lemmata, en belooft, wanneer het gedrukt zou worden, een omvang van meer dan 2.600 pagina’s. In de filosofie van de open access wordt het gratis aangeboden in de DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren).

Op deze wijze hoopt het lexicon heel wat doelgroepen van dienst te kunnen zijn: leerlingen van middelbare scholen, studenten, leraren, onderzoekers, critici, journalisten, uitgevers en tal van algemene gebruikers met interesse in de letteren.

De digitale publicatievorm maakt allerlei zoekfuncties, kruisverwijzingen en externe hyperlinks mogelijk. Daarmee is het Algemeen Letterkundig Lexicon ook een *work in progress*. Verdere updates, aanvullingen en uitbreidingen zijn nu reeds gepland en zullen spoedig online worden aangeboden. Een aantal ervan moet de didactische bruikbaarheid van het werk nog verhogen. Zo staan overzichtsartikelen en aparte deel-lexica (genres, poëzie, de retorica, de verhaalanalyse) in de steigers, en verder ook bijkomende illustraties en een semantisch gebaseerd zoekapparaat voor het zoeken naar termen vanuit de betekenis. Het interactieve karakter van het medium maakt het de redactie mogelijk om de gebruikers met eventuele suggesties voor verbetering van het Algemeen Letterkundig Lexicon bij het project te betrekken. DBNL

Beter leren door game-elementen in lesmateriaal

Het inbrengen van game-elementen in het onderwijs heeft bij ouderen een positief effect op het leren en op het leerplezier. Dat blijkt uit het promotieonderzoek van Sebastiaan Kelle. Onlangs verdedigde hij zijn proefschrift getiteld *Game Design Patterns for Learning* bij de Open Universiteit in Heerlen.

Kelle richtte zich in zijn onderzoek op *game-based learning*: leren met behulp van games. Hij identificeerde een groot aantal spelpatronen (*game patterns*): standaardpatronen die in verschillende games terugkomen. Die heeft hij vervolgens gecombineerd met leerfuncties. Op die manier wordt zichtbaar welke spelpatronen welke leerfuncties kunnen ondersteunen. Zo wordt het mogelijk om lesmateriaal op een zinvolle manier te verrijken met game-elementen.

Kelle concludeert dat het inbrengen van game-elementen in lesmateriaal een positief effect kan hebben op het leren en op het leerplezier, maar dat het heel belangrijk is om de juiste balans te vinden tussen het spelelement en het leren. *Open Universiteit*



KNAW Onderwijsprijs gaat digitaal

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) reikt in 2013 voor de vijfde maal de KNAW Onderwijsprijs uit aan de twaalf beste vwo-profielwerkstukken van Nederland. Met deze prijs wil de KNAW wetenschappelijke topprestaties in het Nederlandse voortgezet onderwijs benadrukken en stimuleren. In alle vier profielen worden prijzen uitgereikt, drie prijzen per profiel. Wat valt er te winnen:

- Leerlingen winnen een studiebeurs ter waarde van 1.500 euro, bestemd voor het eerste studiejaar aan een Nederlandse universiteit of hogeschool.
- Docenten winnen een gezamenlijke culturele weekendreis naar een Europese stad.
- Scholen ontvangen een plaquette van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Scholen kunnen nog tot en met 14 maart 2013 hun vwo-profielwerkstukken inzenden. Kijk voor meer informatie over de prijs en meedoen op <www.knawonderwijsprijs.nl>. KNAW